

Klostermøllen i Vestervig

Af Charlotte Boje H. Andersen, Museet for Thy og Vester Han Herred

I forsommeren 2006 indviedes en lille plancheudstilling om Vestervig Klostermølle. Udstillingen er sat op i det til formålet byggede skur ved siden af møllen, og hermed markeres afslutningen af Klostermøllelaugets arbejde med renovering af møllen. Udstillingen handler om møllens historie, om dens omgivelser og om vand- og vindmøller generelt.

»Udstillingsbygning«.
Den nye bygning til plancher.

Vestervig Klostermøllens historie

Vestervig Klostermølle blev bygget omkring 1860. Bygherren var godsejer Christian Breinholdt til Vestervig Nedergård, også kaldet Vestervig Kloster. I 1909 blev møllen solgt og fungerede derefter som almindelig kundemølle - ejet og drevet af skiftende møllere. Den første møller, der købte klostermøllen i 1909, var Niels Bruun. Han solgte den i 1917 videre til Marius Jensen, som kun havde møllen i en kort årrække. I 1921 overtog Emil Madsen møllen, og fra 1930 drev hans søn, Viggo Madsen, den indtil 1960, hvor møllen gik ud af drift.

I 1921 blev møllens kapacitet beskrevet. På det tidspunkt var der to kværne, valseværk, skallekværn og en hjælpemotor med 14 HK aktiv råoliemotor. Vindfanget var dengang som

nu på 24 alen eller ca. 15 meter. Der var monteret amerikansk krøjeværk, som gjorde krøjningen (når vingerne drejes op mod vinden) en del lettere.

Møllen blev fredet i 1964, og i 1965 købte Vestervig Håndværker- og Borgerforening den for 2000 kr. med det formål at bevare møllen som et kulturminde. I 1966 blev møllen solgt videre til Selskabet Danske Møllers Venner, som man mente, bedre kunne stå for bevaring og restaurering. Selskabet gik i gang med en istandsættelse og fik i 1968 lagt nyt stråtag på dele af bygningen, men man kom ikke videre med sagen på grund af pengemangel. Møllen fik derfor lov at stå i en årrække, og bygningen forfaldt. I 1989 blev møllen købt tilbage af Håndværker- og Borgerforeningen for det symbolske beløb af en krone. Foreningen havde ønske om at føre møllen tilbage til dens oprindelige udseende og gik derfor i gang med at samle penge ind til en restaurering af møllen. En del af det bærende tømmer skulle udskiftes, møllekroppen og hatten dækkes med spån i stedet for strå, og der skulle sættes ti vinduer i, så møllen kom til at fremstå, som da den blev bygget.

Netop som restaureringsarbejdet var færdigt, indtraf en katastrofe. I februar 1990 kom der en kraftig vestenstorm. Det var ikke muligt at dreje vingerne op mod vinden, og vinger og møllehat blev kastet til jorden og smadret. Hatten blev efterfølgende repareret, men der måtte bygges nye vinger. Heldigvis var der ikke sket skade på møllekroppen, som man netop var blevet færdig med at spåntække. Møllehat og nye vinger kom på plads i 1991.

Møllen i brug

Da møllen var i brug, havde mølleren og hans medhjælpere mange opgaver. Det var først og fremmest vigtigt at få møllehatten krøjet dvs. drejet op mod vinden, så man kunne udnytte

*»Klostermøllen«.
Vestervig Klostermølle fremtræder i dag flot i landskabet ved kirken.*

vindenergien optimalt. Desuden skulle folkene trække sejl på vingerne og i stærk vind trække det af, så vingerne ikke kørte for hurtigt rundt. Hvis vingerne løb løbsk, risikerede man, at de blev rykket af.

Mølleren skulle derfor hele tiden være på vagt for ændringer i vejret. En engelsk møllehistoriker skriver, at det at håndtere en stor vindmølle i stærk blæst kræver lige så megen agtpågivenhed som at styre et stort sejlskib for fulde sejl.

Når vingerne var stillet rigtigt, skulle bremsen løsnes, så maskineriet kunne gå i gang. Dette kunne ske fra jorden, da bremsen var fastgjort til krøjestjærten. Derefter lå arbejdsopgaverne primært inde i møllebygningen, medmindre man igen måtte ud for at krøje eller stille på vingernes sejl.

Sidst på dagen, eller når vinden lagde sig, blev møllen bremsset igen. Det store knaghjul

blev bundet fast, for bremsen alene kunne ikke holde vingerne og det store tandhjul, hvis det blæste op i løbet af natten. Desuden skulle sejlene trækkes sammen.

*»Sennels bestevogn«.
En bestevogn holder uden for Sennels Møllen
med kornsække.
Foto: Lokalhistorisk Arkiv, Thisted.*

Når der var god vind, måtte mølleren af og til arbejde i døgn drift for at få afviklet ophobede arbejdsopgaver. Med tiden blev der udviklet hjælpemotorer, der kørte på råolie. De kunne kobles til møllens maskineri og holde kværnene i gang, når der ikke var vind nok. Selv om der nu var mulighed for at bruge motor, udnyttede man dog først og fremmest den gratis vindenergi.

»Skjoldborg arbejdsbillede«.
Kornet holdes ned i tragtten til kværnen.
Arbejdsbillede fra Skjoldborg Mølle.
Foto: Lokalhistorisk Arkiv, Thisted.

Møllens kunder kom til møllen med hestevogne lastet med korn. Kornsækkene blev ført ind i møllen gennem døren i kælderen, og ved hjælp af et spil hejste man dem op på kværnel eller maleloftet, gennem lemme i gulvene. Her blev kornet hældt ned i den tragt, der ledte det videre ned i kværnen. Undervejs skulle mølleren og hans medhjælpere tilse kværnene og maskineriet. Til sidst kunne det malede produkt tappes i kælderen.

Der blev fremstillet forskellige produkter på møllen, og kornet skulle igennem flere processer, alt efter hvor fint det skulle formales. Der var desuden en valsemølle, som knuste havre til dyrefoder og forarbejdede byg til byggryn. Det var vigtigt, at kornet, der skulle males, var helt tørt, ellers blev det dejagtigt, når det kom ned i kværnen.

Til fint mel skulle kornet først afskalles på et

særligt pilleværk, hvor en roterende sten gned kornet mod en metalraspe. I selve kværnene blev melet malet. Man kunne opnå finere mel ved at køre det gennem kværnen flere gange. Undervejs blev melet siet i store sigter. Det fraserede klid blev også anvendt, dels til foder, dels til grovbrød. Det helt fint formalede mel blev brugt til fint brød. Man brugte overvejende rugmel til brød, mens fint brød af hvedemel var forbeholdt særlige lejligheder.

Kværnstenene var fremstillet af hårde stenarter og blev importeret fra bl.a. Sverige, Norge og Rhinegnene eller Frankrig. Stenene havde riller på de flader, der vendte mod hinanden. Men det sled på kværnstenene at male kornet, og rillerne skulle hyppigt hugges op – eller bil-des – med et særligt værktøj. Det var også møllerens eller møllersvendens opgave at sørge for dette, og det krævede et vist håndlag og præcision. Senere fandt man ud af at lave maskinfremstillede kværnsten, der ikke blev så hurtigt slidt.

Møllerens løn var en del af det korn, der blev malet. Han havde ansvar for at holde møllen i orden og sørge for reparationer. Mølleren på Vestervig Klostermølle boede i gården tæt nord for møllen, og han havde et landbrug på 3 tdr. land ved siden af møllergængen. Desuden blev der drevet korn- og foderstofhandel, hvilket ikke var usædvanligt på møllerne.

Vestervig Kloster og møllerne

Vandmølleteknologien vandt indpas i Danmark i løbet af middelalderen, og her spillede klostrene en vigtig rolle, idet munkene ofte førte tekniske nyskabelser med sig.

Vestervig Kloster havde både i middelalderen og i århundrederne derefter stor interesse i at udnytte søer og vandløb omkring Vestervig. Dels drev klosteret – og senere godset - vandmøller, dels havde man store indtægter på fiskeri. I 1661 overtog Joachim Irgens f.eks. tre vandmøller fra kronen, nemlig Skårup Mølle, Mellem Mølle og Sønder Mølle. De fungerede som "græsmøller", idet der ikke var mølledrift i sommertiden, hvor engene blev brugt til græsning og kornavl. Senere gik man over til vindmøller, for ligesom landskabet omkring

Vestervig har gode vandløb, er der som bekendt også masser af vind.

De første vindmøller var såkaldte stubmøller, hvor det er en lodret stub, der bærer møllen. Hele møllehuset måtte drejes på én gang, når vingerne skulle krøjes op mod vinden. Dette satte grænser for, hvor tungt man kunne lave byggeriet, og hvor stort maskineri, der kunne være inde i møllen. Derfor gik man de fleste steder over til de hollandske møller, som gav mulighed for større kapacitet.

»Vestervig Kirkeport«.
Vestervig Klostermølle set fra kirkeporten.

Hollandske vindmøller

På de hollandske møller er det kun hatten, der drejes rundt ved krøjningen. Dermed kunne man udbygge maskineriet i møllebygningen ved at lade vingerne drive flere kværne og dermed øge produktiviteten. Med tiden blev der udviklet mekanismer, som gjorde krøjningen lettere, og man kunne sætte klapper på vingerne, så man ikke skulle bruge tid på at sætte sejl.

Den hollandske mølle blev udviklet i Holland og anvendt til afvanding af de store vådområder. Allerede i 1600-tallet kom de første hollandske møller til Danmark. Men det varede et par hundrede år, før de blev rigtig udbredt herhjemme, hvor det var mest almindeligt med vandmøller indtil omkring 1860.

I 1862 blev møllenæringen givet fri. Herefter blev der, indtil 1910, bygget ca. 30.000 møller

i landet. Den danske meleksport kulminerede i 1877 med 75.000 tons rug- og hvedemel.

Efterhånden blev vindmøllen suppleret med oliemotorer, som øgede kapaciteten og mindskede afhængigheden af vind. I første halvdel af 1900-tallet blev elektriciteten mere og mere udbredt, og mange møller blev nedlagt.

Sidst i 1800-tallet udviklede man den såkaldte klapsejler. Det var en let vindmølle, der kunne producere elektricitet og som ofte blev monteret på en lade. En sådan mølle ses ofte på gamle fotografier af gårde. Klapsejleren var selvkjørende og kunne levere kraft til forskellige maskiner, der f.eks. gruttede foderkorn, pumpede vand fra brønden og trak tærskemaskinen på gårdene. Mel blev nu for det meste fremstillet på store dampmøller og solgt hos købmanden. Møllerne blev i højere grad forhandlere af korn og foderstoffer. Efterhånden som der blev bygget elektricitetsværker, gik klapsejleren ud af brug.

Møller i Thy

Thy har på grund af de mange vandløb og den rigelige vind gennem tiden haft mange vand- og vindmøller. I dag er kun få bevaret, men ofte kan man genfinde møllerne i stednavnene; andre steder har gården, hvor møllen lå, videreført møllenavnet.

Fra 1860'erne til begyndelsen af 1900-tallet blev der bygget mange hollandske vindmøller i Thy. Vi kender omkring 32 møller jævnt fordelt i landskabet. Enkelte af dem står nu som fredede bygningsværker og besøgsmaal. I egnen omkring Vestervig finder vi Refsbøl Mølle ved Hurup og Heltborg Mølle. Længere mod nord ligger Faddersbøl Mølle, der er åben for besøgende, og i nærheden af den Snejstrup Mølle og Hundborg Mølle.